

***Su Kenarında Sonsuzluk:
Patara Liman Nekropolis'i Işığında Antik Limanlar ve
Mezarlar İlişkisi Üzerine***

***Eternity at the Waterfront:
Evidence from the Harbour Necropolis of Patara Concerning the Relationship
Between Ancient Harbours and Tombs***

Mustafa KOÇAK*

Öz: Son yıllarda antik liman araştırmaları ciddi bir ivme kazanmış durumda. Bunda özellikle jeofizik, jeoarkeoloji gibi doğa bilimleri metodlarının yaygın bir şekilde kullanımının rolü yadsınamaz. Zira, bir çoğu günümüzde bir bataklığa dönüşmüş ya da modern yapılar altında gömülü haldeki antik limanlar, alan arkeolojisinin geleneksel yöntemleriyle yapılabilecek bir çalışmayı ya imkansız kılmakta ya da maliyetleri çok yukarılara çekmekteydi. İşte biraz önce andığımız doğa bilimleri metodları, son zamanlarda kaydettikleri önemli gelişmelerle de beraber, söz konusu araştırmaları olanaklı hale getirmekteler. Bu arada limanlar, represantasyon (temsiliyet) mekanları olarak da urbanistik araştırmalarının nesnesi haline gelmekte. Aşağıdaki makale, tam da bu bağlamda, antikçağda mezar/nekropol-liman ilişkisi üzerine bir gözlemi sunmak istemektedir.

Anahtar sözcükler: Patara, Lykia, Antik liman, Roma Mezar Yapıları, Nekropolis, Represantasyon

Abstract: In recent years studies concerning ancient harbours have gained momentum and it seems evident the intensive use of natural sciences' methods have a key role in this respect. In the past, an investigation of such installations through the conventional methods of field archaeology were either impossible or very expensive, due to the fact that many ancient harbours today are either in a swampy - inaccessible state or are buried beneath modern buildings. The above mentioned scientific methods allow us to carry out such investigations and in consequence these ancient harbours have become a focus of archaeological research as a space of representation. The present article presents an observation concerning the relationship between the tomb/necropolis and the ancient harbour.

Keywords: Patara, Lycia, ancient harbour, Roman tombs, necropolis, representation.

Meisli Timon'un Mezarı

Antalya'nın Kaş ilçesinin hemen karşısında yer alan küçük Meis (Megisti/Castelorizo) adasından bir mezar epigramı ki, bu makalenin başlığını da kendisine borçluyuz, konuya iyi bir giriş sunmaktadır:

Güzel limanı oluşturan sırttaki, göz alıcı bu mezarı Timon kendisi için henüz hayattayken yaptı. Zira yuvasında, ölümünden sonra ona bir anıt dikecek çocuklar yetişmedi. Böylece o, kendisi için, yer altındaki bu son-

* Dr., Johannes Gutenberg Universitaet-Mainz, Institut für Altertumswissenschaften, Arbeitsbereich Klassische Archaeologie, Deutschland. muustafakocak@gmail.com

suz yapıyı sonsuza kadar hatırlanmak üzere yaptı. Ama sen, denizci, selam sana --- ve gemini, yabancı, süir vatanına ve arkadaşlarına.

Büyük bir olasılıkla erken İmparatorluk Dönemi'ne ait bu yazıt, Rudolf Heberdey ve Ernst Kalinka tarafından, 19. yüzyılın sonlarına doğru Güneybatı Anadolu'da gerçekleştirdikleri bir araştırma gezisi sırasında bulunup kayıt altına alınır (Merkelbach-Stauber 2002, 61). Söz konusu bu gezinin 1897'de gerçekleşen yayınında, buluntu yeri olarak sadece “ ... (die) Ostseite des nördlichen Hafens auf dem Felsen ...” (kuzeydeki limanın doğu tarafındaki kayada) bilgisi yer almaktadır. Meis Adası'nın antik limanlarının topografyası hakkında maalesef çok az ve birbiriyle bağlantısız bilgilere sahibiz (bk. Pirazzoli 1987; Wurster 1981). Bu nedenle hem söz konusu mezarın görünümünü hem de bunun limanla topografik ilişkisinin tam niteliği, adayı bir ziyaretimizde yaptığımız aramalar hiçbir sonuç vermediği için şimdilik karanlıkta kalmaktadır. Ama bizi, yazıttaki iki nokta özellikle ilgilendirmektedir: 1. Yer hakkındaki topografik bilgi; *mezar, güzel limanı oluşturan sırtın üzerinde ya da iç kesiminde yer alır.* 2. *Tüm denizcileri temsilen bir denizciye sesleniş.* Böylece hem limana hem de denize/deniz yolculuğuna çok açık bir referans verilmiş olur.

Meisli Timon'un mezar yazıtında yapmış olduğu deniz/denizci vurgusu, benzeri yazıtlar bulunduğu için farklı bir örnek değildir. Yanı sıra, en azından Hellenistik Dönem'den itibaren, kent yakınlarındaki deniz kıyılarına konumlanmış birçok mezar yapısı ve/veya nekropolis tanınmaktadır. Bunlara Knidos'un Aslanlı Mezar'ı (Berns 2003, 229; Pirson 2014, 637), Antalya'daki Hıdırlık Kulesi (Cormac 2004, 171-172; Alp 2005), Side'deki *temenos*'lu büyük Tapınak Mezarı (Cormack 2004, 297-301) ya da Ephesos'un liman kanalına eşlik eden liman nekropolis'i (Steskal 2013) örnek verilebilir. Ama bir mezar yazıtında topografik bir bildirim yapılması sık karşılaşılan bir durum değildir (bk. Linnemann 2013, 124). Söz konusu yazıtta “*güzel bir limandan*” bahsedilmesi özel bir anlam ifade etmektedir. Nihayetinde deniz, deniz yolculuğu, liman, limana varış gibi kavramlar antik mezar yazıtlarında sık rastlanan metaforlardır. Her ne kadar böylesi çağrışımlara açık olsa da, Timon'un yazıtında bu kavramların gerçek anlamda kullanıldığı, yani hayat yerine deniz yolculuğu, ölüm içinse varılan en son limanın seçilmediği aşikârdır. Anlaşılan, çocuksuz ölüp giden Timon, içinde sonsuza kadar yatacağı mezarının limanda ya da en azından limandan görülebilecek bir şekilde konumlanmasını oldukça önemsemekteydi (bu konuda ayrıca bk. Koçak 2015). Tabii buradan yola çıkarak Timon'un denizle ya da limanla nasıl bir ilişkisi olduğu sonucuna varmak çok mümkün değildir. Yanı sıra yukarıda da andığımız gibi, Meis'teki bu limanın topografyasının ve Timon'un mezarının tam olarak nasıl görüldüğünü şimdikiye değin yürütülen çalışmalarla açıklığa kavuşmamıştır.

Başka Limanlara Doğru

Lykia'yı bir kenara bırakarak, Meis'ten yola çıkıp limanlarda konumlu başka mezar yapıları aradığımızda, biraz sorunlu olmakla beraber birkaç tane örnek buluruz. Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait, taşa kazınmış bir kararlar, Marmara denizi kıyasındaki Kyzikos kentinin *demos*'u (halkı) ve buradaki Romalı tüccarlar Prokles'in kızı Apollinis'i onurlandırır (Schwertheim 1978). Bu uzun onurlandırma yazıtının bir yerinde, Apollinis'e kocasının atalarına ait “*büyük limandaki mezara*” defnedilme izni verildiğini okuruz. Kentteki bir diğer yazıtta, Apollinis'in (heykelinin?) her yıl bir çelenkle taçlandırılması ve bu yapılırken bir *hierokeryks*'in (kutsal iletici) şöyle bağırması kararına varıldığından bahsedilir: “*Halk, atalarının kazanımlarından [yani Kyzikos için yaptıkları üstün hizmetlerinden] dolayı Prokles'in kızı Apollinis'i onurlandırır*”. Yazıttan, söz konusu bu mezar yapısının doğrudan limanda mı; yoksa limanın yakınlarında mı olduğu sonucuna varılamamaktadır. Üstelik Meis'te olduğu gibi, burada da Kyzikos limanları-

nın topografyası hakkında hemen hiçbir veriye sahip değiliz. Ama şu kadarını söyleyebiliriz; kastedilen mezar yapısı “büyük limanla” yakın bir ilişki içerisindeydi ve Apollinis’in defni halk kararına bağlandığına ve ataları da kente üstün hizmetlerde bulunduğuna göre, bu mezar da bir halk kararıyla yaptırılmış olmalıydı.

İkinci bir örnek Miletos’un Aslanlı Liman’ında, ‘büyük liman anıtının’ hemen yanında yer alan ve ‘küçük liman anıtı’ diye adlandırılan yapıdır (Kleiner 1968, 56). Bu yapıdan, üç yan yüzü konkav bir stylobat ve bunun üzerinde aslan ayaklı oturma banklarının yanı sıra, kâğıt üzerinde bir rekonstrüksiyona izin verecek kadar, üst yapıya ait kimi mimari elemanlar günümüze ulaşmıştır. Ele geçen yazıttan, onurlandırılanın Gaius Grattius Cerialis adlı, muhtemelen Saguntumlu bir Romalı olduğunu öğreniriz (Schupp 2014, 662, dn. 69). Yapıyla ilgili öne çıkan ilk soru işlevle ilgilidir; bu gerçekten bir mezar yapısı mı (*kenotaph?*) yoksa sadece bir onurlandırma anıtı mıdır? Christof Berns, ayrıntılı bir açıklamaya girmeden, Miletos ‘küçük liman anıtını’ erken İmparatorluk Dönemi’ne ait bir mezar yapısı olarak değerlendirir (Berns 2003, 235). Örneklerine sıkça rastlanılan aslan ayaklı banklar ve anıtın genel formu bu görüşü destekler niteliktedirler. Onurlandırılanın bir yabancı olması ve anıtın büyük liman anıtının hemen yanında konuşlandırılması, söz konusu yapının inşasının Kyzikos örneğindeki gibi halk kararı yoluyla mı gerçekleştirildiği sorusunu akla getirmektedir. Tüm veriler gözönünde bulundurulduğunda Miletos’ta bulunan anıtın Kyzikos anıtı gibi halk kararı sonucunda yapılmış olduğu sonucuna varılmaktadır.

Üçüncü ve son örnek Kaunos’ta bulunur. Bu Karia kentinin hemen önündeki limanın doğu kıyısında, geç Hellenistik ya da erken İmparatorluk Dönemi’ne ait bir *monopteros*’un dörtgen stylobatı, üst yapıya ait bazı mimari parçaları ve birkaç heykel günümüze ulaşmıştır (Öğün & Işık 2001, 147; Berns 2003, 227). Literatürde bunun bir anıt mezar olduğu görüşüne rastlanır. İtiraf etmek gerekir ki, yapının mezar olduğunu kanıtlayacak, zayıf olmakla beraber tek şey heykel buluntularından başkası değildir (aslan heykeli buraya ait olmayabilir, bk. Berns 2003, 228, dn. 286). Fazla olmayan ve üstelik daha erken dönemlerde Anadolu’da benzer figürlerin mezar kontekstinde kullanıldığı bilinmektedir. Eğer söz konusu bu yapıda bir mezar anıtıyla karşı karşıyaysak, en fazla bunun çok önemli bir şahsiyete ya da aileye ait olması gerektiğini söylenebilir. Ancak bu aşamada sarf edilecek başka her söz spekülasyondan öteye geçmez.

Yukarıda tanımını olabildiğince kısa tutmaya çalıştığımız bulguyu yorumlamak için nasıl bir yöntem geliştirilmelidir? Bunu yaparken öncelikle yukarıda andığımız bir soruna dikkat çekmek gerekir. Doğrudan limanlarda konumlanmış mezar yapılarının böylesine azlığı, mutlaka, antik liman yapılarının çoğu yerde kötü korunmuşluk ya da zor erişilebilirlik düzeyleri ve bununla bağlantılı olarak arkeolojik araştırmaların şu anda içerisinde bulunduğu yetersiz veri birikimiyle yakından ilgilidir. Yine de, yukarıda örneklere çalıştığımız kanıtların görece zayıflığına rağmen, şu hipotez formüle edilerek tartışmaya açılabilir. Görüldüğü üzere, antikçağda limanın hemen kıyısında yer alacak bir mezarın inşası ancak o *polis*’in yurttaşlarının yani *demos*’un isteği ve aldığı kararıyla gerçekleştirilebiliyordu (Kent yani sur içi definler hakkındaki antik dönem hukuki ve geleneksel yaklaşımlar için bk. Schörner 2007, 11-19). Eğer bu saptama doğruysa, antikçağda liman, tıpkı agora gibi, hukuki bir statüye sahipti. Diğer bir deyişle sadece mimari açıdan değil; hukuki açıdan da *intra urbem* mekan ve yapılar arasında yer alıyordu. Bu konudaki araştırma çalışmalarını, özellikle epigrafi ve eskiçağ tarihi gibi disiplinlerin de katılımıyla derinleştirmek bizi kesinlikle daha fazla ve daha isabetli verilere ulaştırabilir. Bu bağlamda örneğin, acaba bir kente ait birkaç liman hukuki anlamda eşit bir statüye mi sahiptiler; yoksa aralarında bir hiyerarşi bulunuyor muydu; gibi bir soruyu açıklığa kavuşturmak, daha ilginç soru ve sonuçların da önünü açabilir. Zira, bilindiği üzere kıyı şeridinde kurulan antik kentlerin çoğunlukla birden fazla limana sahip olduğu bilinir.

Hadwiga Schörner, 2007'de yayınlanan doktora çalışmasına kent içi defin ve mezarları konu eder. Yazar arkeolojik, epigrafik ve yazılı kaynaklar yoluyla günümüze ulaşabilmiş altmış kadar mezar yapısını kataloglamıştır. Bunlardan sadece bir tanesi bir limanda yer alır. O da yukarıda sözü edilen Apollinis'in defnedildiği Kyzikos'taki mezardır. Özellikle geç Hellenistik ve erken İmparatorluk Dönemlerinde, kent içi mezarlar daha çok cadde, kavşak, tiyatro ve *gymnasion* yakınları gibi yerlerde konuşlandırılmıştır. Bu veri bütününden tümdengelim metoduyla yapılan çıkarımsama sonucunda antikçağda limanların, onurlandırma mezarları için pek tercih edilen mekanlar olmadıkları (en azından bugünkü bilgi düzeyimize göre) iddia edilebilir.

Patara Limanı ve Liman Nekropolis'i

Yukarıda değinilen çalışmasında Schörner, antik Lykia coğrafyasını, Lykia defin alanlarının (yani mezar ve nekropolis'lerin) Hellas'takilerden temelde daha değişik bir düzenlemeye sahip oldukları argümanını öne sürerek araştırmasının kapsamı dışında bırakır (Schörner 2007, 7). Aşağıda detaylı bir şekilde inceleneceği üzere, bu durum hiç de haksız bir saptama değildir.

Kuzey, güney ve doğuda farklı yüksekliklere sahip üç tepe (Tepecik, Kurşunlu ve Doğucasarı) ile batıda, yaklaşık 1 km uzunluğunda, ortalama 200 m genişliğinde bir koy Patara'nın coğrafi topografyasını tanımlar (Fig. 1 ve 2, Kent planı için bk. Breuer & Kunze 2010). Kent, Doğucasarı'dan hemen deniz kıyısındaki diğer iki tepeye uzanan surlarıyla kelimenin tam anlamıyla kollarını bu liman koyuna açmış gibidir. Patara liman koyu bugün metrelerce yükseklikteki kum tepeleriyle denizden kopmuş ve önündeki yaklaşık 500 m enindeki kumsalın oluşturduğu doğal setin arkasında bir bataklık görünümüne kavuşmuştur. Bu durum özellikle Batı Anadolu'nun antik liman kentlerinden aşına olduğumuz bir resimdir (liman için bk. İşkan & Koçak 2014). Kentin hemen önünde iç liman yer alır. İç liman batısındaki, kuzey güney doğrultulu ince bir burun ve kuzeyinde inşa edilmiş mendirek/deniz duvarlarıyla ve giriş kısmıyla koyun geri kalanından ayrılır (Fig. 1, plan üzerinde no. 1. Kırmızı ile işaretlenmiş yerler tekil mezarlar ve nekropolis'lerdir). Çok büyük bir olasılıkla koyun iç liman dışında kalan

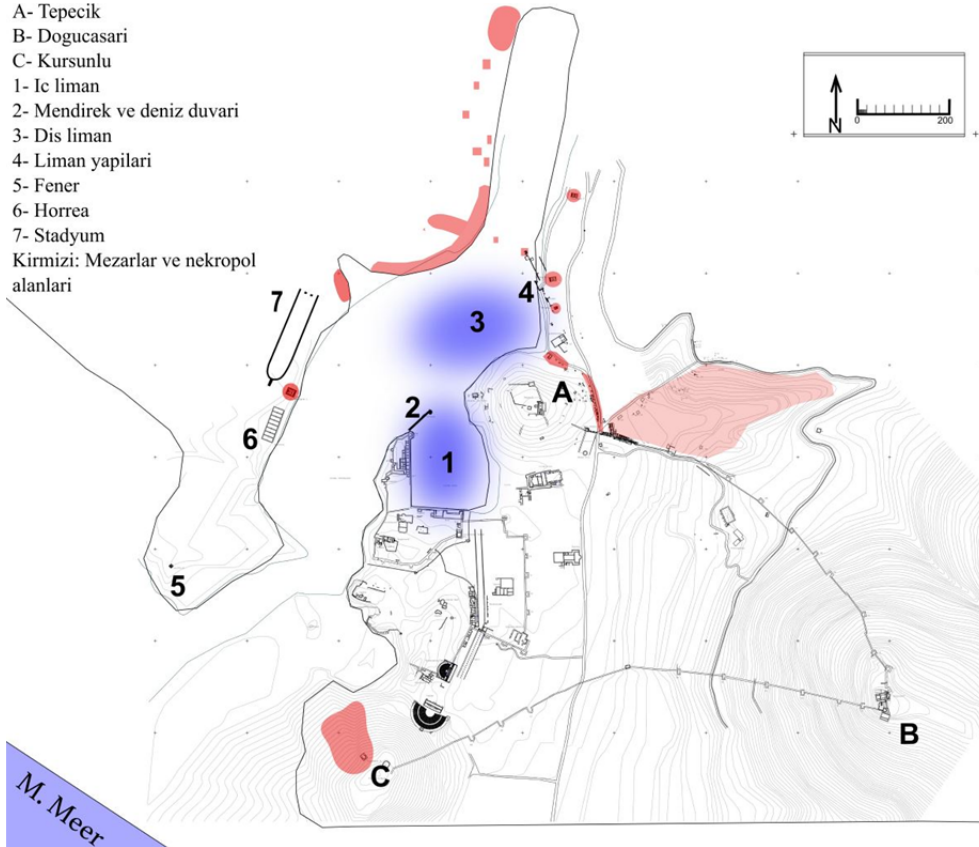

Fig. 1. Patara kent planı (Breuer & Kunze 2010 tarafından hazırlanan plandan baz alınarak oluşturulmuştur)

bölümünün neredeyse tamamı, en azından Roma İmparatorluk Dönemi'nde, dış liman olarak hizmet vermiş olmalıdır. Patara limanları henüz geniş kapsamlı bir araştırma çalışmasının nesnesi olamadılar. Bu durumun en yakın gelecekte değişmesi umulmaktadır. Ama hâlihazırda yüzeyde görülebilen birçok yapı ya da sınırlı sayıdaki kazılarda ve jeofizik taramalarında tespit edilebilen yapı kalıntıları, limanların yaklaşık olarak yayılımları, kimi liman yapılarının topografik konumları gibi konularda değerli ipuçları sunarlar. Aşağıda, kimisi eski kazılara, kimisi yeni yüzey araştırmalarına, kimisi de yalın gözlemlere dayandırılarak oluşturulan (aşağı yukarı MS II. yüzyıla ait) bir resmi, içindeki bugüne değin yine çok çok azı araştırılmış mezar yapılarıyla beraber tarif edilmeye çalışılacaktır.

Koyun girişinde, batı yakadaki bir kayalığın üzerinde, yaklaşık 30 m yüksekliğinde ve Nero Dönemi'nde yaptırılmış bir fener (*pharos*) yükselirdi (Fig. 1, plan üzerinde no. 5. Fener için bk. İşkan-Işık *et al.* 2008 ve İşkan 2011, 70-73). Bembeyaz kireç taşından inşa edilmiş bu fener, sadece geceleri değil, gündüzleri de çok uzaklardan rahatlıkla seçilebiliyordu. Henüz lokalize edilememiş; ama epigrafik bir belge aracılığıyla varlığı kesin olarak bilinen ikinci bir fener (*antipharos*) belki girişin doğu yakasında konuşlandırılmıştı. Kalıntıları günümüze ulaşmış olan fenerin kulesi önünde ele geçen heykel altlığındaki yazıtta Patara Meclisi ve Halkı, Vespasian Dönemi valisi Sextus Marcus Priscus'un, deniz yolcularının güvenliğini sağlamak amacıyla *pharos* ve *antipharos*'u yaptırdığı için onurlandırıldığını duyururlar.

Hemen bu fenerlerin yakınında, kenti açık denizin sert rüzgârlarına karşı koruyan Kurşunlu Tepe'nin koyun girişine bakan yüzündeki yarın kıyısında, Patara'nın monümental yapılarından bir anıt mezarın bugün bile görkemli kalıntısı yer alır (Fig. 1, plan üzerinde C. Bu anıt mezar için bk. Işık 1995, 161, Res. 2; Cormack 2004, 260-261). Konumu itibariyle liman-koyunun girişine hakim (Fig. 2) ve diğer birkaç mezar yapısıyla lahdin eşlik ettiği bu anıt mezar mutlaka, tıpkı fenerler gibi ve onlarla beraber, deniz tarafından çok uzaklardan (ve tabii kentten) rahatlıkla seçilebiliyordu.

Fig. 2. Patara Liman Koyu (Google Earth resim mozaïği -25.05.2015'te indirilmiştir)

Fenerleri arkamızda bırakıp liman koyuna girdiğimizde kent kısmen karşıda ve sağda kalır. Dik yarıların kıyısında ve hafif yükseltilerin üzerinde, kalıntıları bugün geçit vermez bir bitki örtüsü altında zorlukla ulaşılabilen ya da kimi mimari parçaları eteklere yuvarlanmış halde ara sıra gözlemlenebilen çeşitli binalar yükselmekte ve büyük bir olasılıkla, iç limanı ayıran ince burnun ucuna kadar bir hat oluşturmaktaydı. Söz konusu bu hattın yerleşim yoğunluğu ve detayları,

ancak gelecekteki araştırmalarla belirlenebilecektir. Ama bunun, girinti ve çıkıntılılarıyla koya bakan etkileyici bir kent cephesi oluşturduğunu tahmin edebiliriz.

Bu bakımdan batı kıyısı biraz daha şanslı bir durum sergiler: İşlevlerini sorunsuzca tespit edebildiğimiz ve ulaşımı daha kolay büyük yapılar söz konusudur. Güneyden itibaren ilk karşılaşılan yapı, 75 x 25 m boyutlarındaki depo binası (Fig. 1, plan üzerinde no. 6. Bk. Işık 2011, 67-69), yani limana bakan yüzündeki büyük Latince yazıtın bildirdiği gibi, imparator Hadrianus zamanında yaptırılan *horrea*'dır. Bu depo binasının hemen yanında yine limana bakan, 19 x 14 metrelik boyutları, anıtsal basamakları ve üçgen alınlığıyla Patara'nın en büyük tapınak tipli mezarı yükselmektedir (Işık 1995, 160-161 Res. 1; Cormack 2004, 256-259). Bu mezarın arkasında, 2010 yazında keşfedilen ve önümüzdeki yıllarda kazısı planlanan bir stadyum kıyı boyunca uzanır (Fig. 1, plan üzerinde no. 7). Stadyumla liman arasında, en azından şimdilik, hiçbir yapı kalıntısına rastlanmaz. İlk olarak stadyumun bittiği yerde, hafif bir yükseltinin üzerinde geniş podyumlarının cepheleri limana dönük bir lahit grubu yer alır. Bu lahit grubunun kuzeyinde, içinde yüzeyde görülebilen herhangi bir yapı kalıntısına rastlayamadığımız küçük bir vadi koya dik iner. Aşağı yukarı küçük vadinin koya açıldığı alanda, kıyıya yakın bir konumda, fazla büyük olmayan bir yapı kalıntısı bulunur (Fig. 4). 2014 yazında, koyun batı yakasındaki sazlıklarda meydana gelen talihsiz bir yangından sonra ortaya çıkan bu mimari kalıntı, konumu ve tuğla kemerli kapısıyla bir mezar değil de muhtemelen bir fonksiyon yapısına ait olmalıdır.

Küçük vadinin kuzeyindeki hafif bir yükselti, liman-koyunun içine doğru sokularak onu daraltan bir yay çizer. Böylece koyun girişinden de görülebilir olan bu yayın üzerindeki dar bir hatta, kıyı boyunca mezar yapıları ve podyumlu lahitler ardı ardına sıralanarak neredeyse kendi içinde kapalı bir 'nekropolis cephesi' oluşturur ve böylece 'kent cephesine' karşılık verir gibidirler.

Patara liman-koyunun kuzeye doğru devamında, modern Gelemiş Köyü'ne kadar uzanan, kıyıları gayet düzgün ve üzeri sazlıklarla kaplı bir 'koridor' bulunur. Söz konusu bu 'koridor', liman-koyunun önceki devirlerde modern köye kadar uzanmış olabileceğini düşündürür (bk. Işık 2011, 16). Ama durum pek açık değildir. Zira tam da 'koridorun' başladığı yerde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait mezar yapıları bulunmaktadır (bk. Aktaş 2008; Işkan & Koçak 2014, Res. 8). Böylece, en azından anılan dönemde liman-koyunun burada sonlandığı iddia edilebilir. Koyun kuzeydoğu kısmında, 1990'ların başında gerçekleştirilen kazılarda, kesinlikle limanla ilgili olmaları gereken bir dizi mimari kalıntı gün yüzüne çıkarılmıştır (Işkan & Koçak 2014, Res. 8). Olasılıkla bir mimari komplekse ait bu kalıntıların hemen doğusundaki yamaçta, cepheleri koya dönük olarak iki adet tapınak tipli anıt mezar yer alır (bunlar ve sonraki anıt mezarlar için bk. Işık 2011, 84-90). Buradan güneye, Mezar (Kaynak) Kilisesi'ne doğru uzanan alanda da başka mezar yapıları ve podyumlu lahitler bulunur (eski literatürde Kaynak Kilisesi diye anılan yapı için bk. Işık 2011, 96; Peschlow 2015). Mezar (Kaynak) Kilisesi'nden, Tepecik'in limana dönük ayağındaki Liman Kilisesi'ne (Uluçam 2011, 98) kadarki bölüm ve koyun geriye kalan kısmında beklenmesi gereken mendirek, cadde, resmi binalar vb. gibi altyapı elemanları hakkında hâlihazırda maalesef hiçbir bilgiye sahip değiliz. Ama herhalde iç limanın girişinde konumlu ve olasılıkla önceki bir tapınağın üzerine oturan Liman Kilisesi'nden sonra artık başka mezar yapıları beklemek pek de olanaklı görünmemektedir.

Yukarıda kısaca tarif etmeye çalıştığımız resimden anlaşıldığı gibi, önümüzde etrafı mimari yapılar tarafından neredeyse boşluk kalmayacak bir biçimde çevrelenmiş bir koy uzanır. Bu aşamaya elbette adım adım gelinir. İmparator Cladius zamanında Lykia bir Roma eyaletine dönüştürülür. O dönemden bilinen ilk yapı, olasılıkla aynı imparatorun bir süvari heykelini taşımış olan ve *stadiasmus patarensis* ya da *milliarium lyciae* adlarıyla da tanınan ünlü yol kılavuz anıtıdır (Işık *et al.* 2001; Işkan *et al.* 2011; Şahin 2014). Aynı zamanda Roma İmpara-

torluğu'nun gücünü temsil eden bu anıt çok büyük bir olasılıkla iç limanın doğu kıyısında, belki burada limanla doğrudan bağlantılı bir alan ya da kavşakta dikiliydi. Böylelikle iç limanın, bir represantasyon mekanı olarak değerinin altı etkili bir biçimde çizilmiş oluyordu. Nero zamanında, hâlihazırda bahsettiğimiz, hem Roma'nın deniz yolculuğuna ve limanlara verdiği önemin hem de denizlerdeki hâkimiyetinin simgesi olan fenerler yaptırılır. Ama urbanistik açıdan yeni ve esaslı vurguyu, belki yine MS II. yüzyıla ait stadyumla beraber, Hadrianus zamanında inşa edilen *horrea* yapar. Bu o tarihe kadar muhtemelen boş kalmış batı kıyısının 'imara açılması', böylece de Patara liman koyunun, Aelius Aristides'in (*Or.* XVIII, 19) ifade ettiği gibi '*kentin göbek deliğine*' değilse bile önemli referans noktalarından birine dönüşmesi anlamına gelir. Zira bu güne kadarki izlenimlerimiz, limanın batı kıyısındaki mezar anıtlarının ortaya çıkışının, *horrea*'nın inşası sonrasına rastladığına işaret etmektedir (tabii özellikle bu tarihlenmenin daha doğrulanması gerekmektedir; ama tipoloji vs. daha çok MS II. yüzyılı işaret eder. Özellikle *horrea*'nın hemen yanı başındaki *pseudoperipteros* Mezarı olarak da bilinen Tapınak Mezar A'nın tarihi konusunda görüşler çelişkilidir. Işık (1995, 161) ve Cormack (2004, 258) yapıyı MS I. yüzyıla tarihlenirken, Berns (2003, dn. 290) *cella*'da yer alan girlandlı bir lahitin hareketle bunun II. yüzyıldan önce olamayacağını savunur. MS I. yüzyıl tarihi, günümüzde maalesef bulunamayan mezar yazıtına, daha doğrusu bunun prosografik analizine dayandırılır (Kubinska 1968, 39). Fakat söz konusu bu yazıtın yeni bir analize tabi tutulmasında büyük yarar vardır).

Fig. 3. Kurşunlu Tepesi'ndeki Anıt Mezardan Patara Liman Koyunun Görünüşü (Fotoğraf M. Koçak)

Limn koyunun mezar sahiplerinin represantasyon ihtiyaçları için artan değeri, Patara'nın mezar mimarisi geleneğini arka plana oturttuğumuzda daha da belirginleşir. İki özellik hemen göze çarpar; 1. Daha erken dönemlere ait mezar yapıları ve lahitlerin konsantrasyonunun, Tepeciğin doğusundaki bölgeyle, Kısık geçidine doğru uzanan yol üzerinde olduğu gözlemlenebilir (elbette bu alanda MS II. ve III. yüzyıllara ait mezarlar da bulunur). Yani bu mezar yapılarının yerleşiminde deniz ve liman hemen hiçbir rol oynamaz (ancak Tepeciğin batı yüzünde bulunan,

denize/limana dönük, Klasik Dönem'e ait kaya mezarı bir istisna olarak görülebilir). Patara'da, MS II. yüzyıldan önceki mezar mimarisinde, her dönemde rastladığımız lahitlerin yanı sıra, özellikle oyu mezarların hakimiyetinden söz edilebilir. 1990'lardan itibaren gerçekleşen bilimsel kazılarda, bu tip mezarların düzinelercesi, kimileri dokunulmamış envanterleriyle beraber, gün yüzüne çıkarılabilmişlerdir (İşkan & Çevik 1995). Mimarideki büyük sadeliklerinin aksine oyu mezarların gömü hediyeleri etkileyici bir zenginlik arz ederler. Bu gömü hediyelerinin tarihlenmeleri ışığında oyu mezarların MS I. yüzyılın 2. yarısına kadar kullanıldıklarını söyleyebiliriz (terrakotta buluntular ve tarihlendirmeleri için bk. Işın 2007). Anlaşıldığı kadarıyla oyu mezarlar yerlerini zamanla yer üstünde inşa edilmiş mezar yapılarına bırakmışlardır (bu süreç nasıl işlemiştir, aniden mi; yoksa geniş bir zaman dilimine mi yayılmıştır gibi soruların cevaplarını önümüzdeki yıllarda yapılacak araştırma çalışmaları verebilecektir).

Fig. 4. 2014 Yazındaki bir Yangından sonra Ortaya Çıkan bir Yapı Kalıntısı (Fotoğraf M. Koçak)

Belki şöylesi bir iddia ortaya atılabilir; yukarıda anılan geleneksel mezar alanlarında yüzyıllar içinde belli bir daralma meydana gelmiş ve bu daralma sonraki mezar yapılarının yerleri için liman koyunun batı yakasının seçimini kolaylaştırmıştır. Fakat batı kıyısındaki sadece bir kesime, liman koyunun bitip 'koridorun' başladığı yay biçimli yükseltiyeye bir göz atmak dahi bunun böyle olmadığını göstermeye yeterlidir. Yukarıda da yazıldığı gibi, oradaki dar bir hat üzerindeki mezar yapıları limandan en iyi şekilde görülebilmek için birbirleriyle yarışmasına yan yana sıralanmışlardır (ki bu limandan görülme arzusu sadece burayla da sınırlı değildir bk. Koçak 2015). Öyle görülüyor ki, Yüksek İmparatorluk Dönemi'nin Pataralı elitleri için, yeni moda mezar yapılarıyla büyük, büyük olduğu kadar da enternasyonal bir izleyici kitlesinin karşısına çıkmak hayli önemliydi. Böylesi bir izleyici kitlesi, insanların, yolların aksine daha uzun bir süre oyalandıkları limanlarda bulunması da beklenir bir durumdur. Bunun dışında, *horrea*'nın hemen yanındaki tapınak mezarın sahibinin (Publius Paconius Hermias) kendisinin imparatorla, dolayısıyla onun gücüyle bir çağrışım içinde görülmek istediği de düşünülebilir (bu mezarla ilgili not için yukarıya bakınız).

Mezar yapılarıyla liman, kamusal ve ticari yapıların Patara antik kentindeki gibi iç içe bir arada olduğu başka bir örneği Lykia dışında bulmak hemen hemen mümkün değildir. Ama Lykia'da, Patara kadar yoğun olmasa da, paralel örneklere rastlarız. Sadece Myra'nın liman yerleşimi Andriake'yi (bk. Çevik *et al.* 2014, Res. 2; Uğurlu 2003) ya da Phaselis'i anmak sanırım yeterli olacaktır (bk. Pirson 2014). Öte yandan Patara için şunu da not etmek gerekir; büyük bir olasılıkla iç limanın kıyısında herhangi bir mezar yapısı bulunmuyordu. Akla gelen, acaba dış liman, iç limandan farklı bir hukuki yapıya mı sahipti, gibi bir soruyu cevaplamak şu aşamada maalesef mümkün değildir.

Sonuç

Roma İmparatorluk Dönemi'nde limanlar (kesinlikle öncesinde de olduğu gibi), kara ve deniz trafiğinin buluşma noktaları, ama aynı zamanda kentlerin dışarıya açılan en büyük kapıları olarak özel bir öneme sahip olmuş, bu öneme uygun hem işlevsel hem de salt representasyona dönük mimari öğeler ve heykellerle donatılmışlardı. Günümüzün artık kentlerin dışına taşınan, olmadı etrafı yüksek duvar ve çitlerle çevrilip yalıtılan işletmelerinin aksine bu limanlar, her sınıftan kalabalık ve bir o kadar da enternasyonal insan topluluklarının geçiş, çalışma ve eğleşme mekanlarıydı. Diğer taraftan mezar yapıları hemen her dönemde, sahiplerinin toplum içindeki ekonomik, politik, dini vs. statüsünü ve/veya kendisinin sahip olduğuna inandığı kimliği yansıtan araçlar olagelmışlerdir. Bu bakımdan görülmek, dikkat çekmek isterler. O yüzden mezar yapılarının antik kentlerin dışında, hemen kapıların önünde başlayıp uzayan ana yolların kıyısında, kimi yerlerde kilometrelerce yan yana sıralanmaları ya da – bu onurlandırılan bir kişiye ait bir mezarsa – agora, tiyatro, ana cadde gibi kentin hem işlek hem de din, politika vs. açısından önemli yerlerinde konumlanmaları şaşırtmaz. Bu perspektiften bakıldığında, Lykia dışındaki limanların mezar yapıları için pek de tercih edilen mekanlar olmaması, şaşırtıcı bir fenomen niteliğini alır. Yalnız, yukarıda betimlemeye çalıştığımız resmin ortaya koyduğu gibi, Patara ve belli bir dereceye kadar Lykia'daki durumun diğerlerinden hayli farklı olduğunu görürüz. Söz konusu bu farklılık belki de bu coğrafyanın mezar kültürü geleneğinin bir yansımasıdır. Zira Lykia'da, yaşayanlarla ölülerin alanları arasındaki sınırlar hep geçirgen olagelmiştir (bk. Hülten 2013).

KAYNAKÇA

- Aktaş Ş. (2008). "Tombs of the Exedra Type and Evidence from the Pataran Examples". *Adalya* 11 (2008) 235-261.
- Alp Ş. (2005). Hıdırlık Kulesi: Antalya'da Bir Anıt Mezar. Arkeolojisi, Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2005.
- Berns C. (2003). *Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien*. Bonn 2003.
- Breuer G. & Kunze M. (2010). *Patara I.I. Der Stadtplan von Patara und Beobachtungen zu den Stadtmauern*. İstanbul 2010.
- Cormack S. H. (2004). *The Space of Death in Roman Asia Minor*. Viyana 2004.
- Çevik N., Bulut S. & Aygün Ç. A. (2014). "Myra'nın Limanı Andriake". Eds. S. Ladstädter, F. Pirson & T. Schmidts. *Häfen und Hafenzstädte im Östlichen Mittelmeerraum. Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean. Byzas* 19 (2014) 225-243. İstanbul.
- Hüllden O. (2013). "Dead People Among the Living?". Ed. O. Henry. *Le mort dans la ville. Pratiques, contextes et impacts des inhumations intra-muros en Anatolie, du début de l'Âge du Bronze à l'époque romaine. 2èmes Recontres d'archéologie de l'IFÉA* (2013) 183-206. İstanbul.
- Işık F. (1995). "Tempelgräber von Patara und ihre anatolischen Wurzeln". *Lykia. Anadolu-Akdeniz Kültürleri* 2 (1995) 160-186.
- Işık F., Işkan H. & Çevik N. (2001). *Milliarium Lyciae. Patara Yol Kılavuz Anıtı. Das Wegweisermonument von Patara*. İstanbul 2001.
- Işık F. (2011). *Patara. 'Caput Gentis Lyciae'*. İstanbul 2011.
- Işın G. (2007). *Patara V.I. Patara Terrakottaları. Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri*. İstanbul 2007.
- Işkan H. & Çevik N. (1995). "Die Gräfte von Patara". *Lykia. Anadolu-Akdeniz Kültürleri* 2 (1995) 187-216.
- Işkan H., Çevik N. & Bulut S. (2011). "Lycian Road Guide Monument". Ed. F. Işık. *Patara. 'Caput Gentis Lyciae'* (2011) 35-38. İstanbul.
- Işkan-Işık H., Eck W. & Engelmann H. (2008). "Der Leuchtturm von Patara und Sex. Marcius Priscus als Statthalter der Provinz Lycia von Nero bis Vespasian". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 164 (2008) 91-121.
- Işkan H. (2011). "The Pharos". Ed. F. Işık. *Patara. 'Caput Gentis Lyciae'* (2011) 70-72. İstanbul.
- Işkan H. & Koçak M. (2014). "Der Hafen von Patara. Altes Wissen, neue Forschungen". Eds. S. Ladstädter, F. Pirson & T. Schmidts. *Häfen und Hafenzstädte im östlichen Mittelmeerraum. Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean. Byzas* 19 (2014) 271-283. İstanbul.
- Kleiner G. (1968). *Die Ruinen von Milet*. Berlin 1968.
- Koçak M. (2015). "Überlegungen zu einem Monumentalgrab aus der Tepecik-Nekropole von Patara". Eds. H. Işkan & F. Işık. *Patara VII.1. Kum'dan Kent'e. Patara Kazılarının 25 Yılı / From Sand Into a City. 25 Years of Patara Excavations* (2015) 369-383. İstanbul.
- Linnemann J. C. (2013). *Die Nekropolen von Diokaisereia*. Berlin 2013.
- Merkelbach R. & Stauber J. (2002). *Steinepigramme aus dem griechischen Osten. 4. Die Südküste Kleinasiens, Syriens und Palästinas*. Münih 2002.
- Öğün B. & Işık C. (2001). *Kaunos. 35 Yıllık Araştırma Sonuçları*. Antalya 2001.
- Peschlow U. (2015). "The Cemetery Church at the Tepecik Necropolis of Patara. A Preliminary Report". Eds. H. Işkan & F. Işık. *Patara VII.1. Kum'dan Kent'e. Patara Kazılarının 25 Yılı / From Sand into a City. 25 Years of Patara Excavations* (2015) 463-474. İstanbul.
- Pirazzoli P. A. (1987). "Submerged Remains of Ancient Megisti in Castellorizo Island (Greece). A Preliminary Survey". *The International Journal of Nautical Archaeology* 16 (1987) 57-66.
- Pirson F. (2014). "Antike Hafenzstädte. Gestaltung, Funktion, Wahrnehmung". Eds. S. Ladstädter, F. Pirson & T. Schmidts. *Häfen und Hafenzstädte im östlichen Mittelmeerraum. Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean. Byzas* 19/2 (2014) 619-644. İstanbul.
- Şahin S. (2014). *Stadiasmus Patarensis –Itinera Romana Provinciae Lyciae- Likya Eyaleti Roma Yolları*. İstanbul 2014.

- Schupp M. (2014). "Caput Ioniae. Zur Untersuchung von römischen Hafenfassaden am Beispiel von Milet". Eds. S. Ladstädter, F. Pirson & T. Schmidts. *Häfen und Hafenstädte im östlichen Mittelmeerraum. Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean*. *Byzas* 19 (2014) 645-667. İstanbul.
- Schörner H. (2007). *Sepulturae Graecae intra Urbem. Untersuchungen zum Phänomen der intraurbanen Bestattungen bei den Griechen*. Möhnesee 2007.
- Schwertheim E. (1978). "Ein postumer Ehrenbeschluss für Apollonis in Kyzikos". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 29 (1978) 213-228.
- Steskal M. (2013). "Wandering Cemeteries. Roman and Late Roman Burials in the Capital of the Province of Asia". Ed. O. Henry. *Le mort dans la ville. Pratiques, contextes et impacts des inhumations intra-muros en Anatolie, du début de l'Âge du Bronze à l'époque romaine. 2èmes Recontres d'archéologie de l'IFÉA* (2013) 243-257. İstanbul.
- Uğurlu E. (2003). "Sarcophagi in the Necropoleis of Andriake near Myra (Lycia)". *JRA* 16 (2003) 355-366.
- Uluçam A. (2011). "The Harbour Church". Ed. F. Işık. *Patara. 'Caput gentis lyciae'* (2011) 98. İstanbul.
- Wurster W. W. (1981). "Bauten auf Kastellorizo und Rhos". *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung* 96 (1981) 209-235.

